

COMPLEMENTARITATEA DINTRE TEOLOGIE ȘI ȘTIINȚĂ ȘI IMPORTANȚA EI ASTĂZI. O PERSPECTIVĂ TEOLOGICĂ

COMPLEMENTARITY BETWEEN THEOLOGY AND SCIENCE AND ITS IMPORTANCE TODAY. A THEOLOGICAL PERSPECTIVE

Protos. dr. Maxim MORARIU

Abstract: Today, there are a lot of discussions about the relationships between religion or theology and science. There are voices which disagree a potential link between the two ones and others, which agree it, but they are also voices which contests one of them. Using romanian and foreign sources, the author analyses from an orthodox point of view, the complementarity between the two ones.

Key words: providence, evolutionism, scientific methodology, research.

Introducere

Raportul dintre teologie și știință cu multiplele sale implicații, s-a constituit și se constituie încă într-un subiect intens abordat¹ atât de către reprezentanții diverselor laturi profane ale științei, cât și de către teologi².

Pornind de la scopul comun al celor două, acela de a „*obține și a exprima Adevărul*”³, unii autori mai vechi sau mai noi au încercat să creeze punți

¹ Cf. Ioan CHIRILĂ, *The dia-logos between theology and science meeting through the word*, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2009, p. 9.

² În spațiul românesc, colecția Știință și religie, găzduită de către editura Curtea Veche, constituie una dintre cele mai importante materializări în plan publicistic ale acestui dialog. A se vedea, de exemplu: Alistair McGrath, Joanna Colicuth McGrath, *Dawkins: o amăgire? Fundamentalismul ateu și negarea divinului*, trad. Gafița Mihnea, col. „Știință și religie”, Editura Curtea Veche, București, 2010; Gabriel Memelis, Adrian Iosif, Dan Răileanu, *Realitatea transdisciplinară - O fuziune de orizonturi ale teologiei, științei și filosofiei*, col. „Știință și religie”, Editura Curtea Veche, București, 2010; Alexei Nesteruk, *Universul în comuniune - către o sinteză neopatristică a teologiei și științei*, trad. Mihai-Silviu Chirilă, col. „Știință și religie”, Editura Curtea Veche, București, 2009; Basarab Nicolcescu, Magda Stavinschi, ed., *Science and Orthodoxy, a Necessary Dialogue*, col. „Știință și religie”, Editura Curtea Veche, București, 2006, care sunt doar câteva dintre lucrările acestei ample colecții, pe care o vom folosi și noi în cadrul cercetării noastre.

³ John BRECK, „Prefață”, în Răzvan Andrei Ionescu, Adrian Nicolae Lemeni, *Teologie și știință. Repere pentru dialog*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2006, p. 5.

de legătură și să valorifice elementele commune ale celor două mari laturi⁴, alții să înregimenteze religia între științe, iar alții să nege caracterul ei științific⁵.

În tradiția Bisericii au existat de asemenea, de-a lungul secolelor, dezbateri intense cu privire la legătura dintre știință și teologie, la necesitatea existenței unei legături între ele sau la posibilitatea lipsei sale. Ele au dus uneori la contradicții și la dispute între anumiți teologi renumiți sau între școli teologice⁶, fără a scinda însă unitatea Bisericii. Din dorința de a nu genera o schismă care să aibă la bază motive altminteri irelevante pentru bunul mers al vieții ei, dar și datorită faptului că raportarea diferită a teologilor la știință nu afecta bazele doctrinare ale ei, Biserica nu s-a pronunțat niciodată într-un document oficial sau printr-o hotărâre a unui sinod ecumenic, cu privire la acest subiect. Totuși, exemplele întâlnite în practica ei arată că, de obicei, Sfinții Părinți s-au folosit de instrumentarul metodologic al științelor profane atunci când a fost cazul și nu s-au sfiit să combată anumite ipoteze greșite susținute de aceasta⁷.

Conștientizând importanța legăturii dintre cele două, respectiv teologia și știința, vom încerca ca în rândurile următoare să analizăm felul în care se reflectă complementaritatea lor în dialogul existent astăzi între ele. Vom

⁴ Cf. de exemplu: Daniel CIOBOTEA, „Necesitatea dialogului dintre știință și credință azi”, în Basarab Nicolescu, Magda Stavinschi, ed., *Știință și religie antagonism sau complementaritate?*, XXI: Eonul dogmatic, București, 2002, p. 22; Gheorghe Sandu, *Știință și credință- împreună pe calea Adevărului*, Editura Mitropolia Olteniei, Craiova, 2007.

⁵ Pentru o analiză mai amplă a acestui subiect, a se vedea capitoulul: *Conflicte, armistițiu, dialog?* din Thierry Magnin, *Între știință și religie. Căutare a sensului în lumea de azi*, trad. Simona Modreanu, Editura Junimea, Iași, 2007, pp. 15-25. Cf. Iuliu-Marius Morariu, „Este teologia o știință?”, în rev. *Sămănătorul*, Anul III, nr. 6, Iunie, Tismana, 2013, pp. 21-22, unde am dezbătut de asemenea această problemă.

⁶ Bunăoară, școala catehetică din Antiohia avea în centru interpretarea literală a textului Scripturii, în vreme ce, cea alexandrină avea la bază interpretarea alegorică a sa, fapt ce uneori a generat conflicte între cele două instituții sau între reprezentanții lor. Cf. Alain Le Boulluec, *Alexandrie antique et chrétienne, Clement et Origène*, Institut d'Études Augustiniennes, Paris, 2006; George Celsie, *Gândirea creștin-filosofică a lui origen în DE PRINCIPIIIS și urmările ei până la jumătatea secolului al VI-lea*, Editura Limes, Cluj, 2002, Ioana Maria Mureșan, „Începuturile școlii catehetice din Alexandria”, în rev. *Studia Universitatis Babeș-Bolyai- Series Theologia Orthodoxa*, Anul LVI, nr. 1, Iunie, Cluj-Napoca, 2011, pp. 281-292; Filip F. Esler, ed., *The early Christian Word*, Routledge, London and New York, 2000, pentru mai multe informații cu privire la aceste școli și la modul de gândire al reprezentanților lor.

⁷ De exemplu, în ampla sa expunere cu privire la cele 6 zile ale Creației și la semnificația lor, Sfântul Vasile cel Mare se folosește de instrumentarul metodologic al științelor profane ale vremii, utilizând informații din matematică, geografie sau astronomie. A se vedea: Sfântul Vasile cel Mare, *Scrieri, partea întâia*, trad. D. Fecioru, col. „Părinți și Scriitori Bisericești”, vol. 17, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1986, pp. 69-181. Cf. Nicolae Corneanu, *Origen și Celsus. Confruntarea creștinismului cu păgânismul*, Editura Anastasia, București, 1999, p. 5. În alt loc, același autor spune: „Școlile păgâne au coexistat o vreme cu cele păgâne, astfel încât de-a lungul anilor vom găsi elevi păgâni la școlile creștine și profesori creștini la școlile pagane”. Idem, *Miscelanea patristică*, col. „Cum Patribus”, Editura Amacord, Timișoara, 2001, p. 97.

analiza, pe baza literaturii de specialitate, elementele principale care generează punți de legătură între cele două și vom vedea care este specificul unui potential dialog cu științe ale fiecărei laturi de cercetare. În cadrul cercetării, vom avea în vedere deopotrivă lucrări de specialitate aparținând teologilor⁸ sau oamenilor de știință din diferite domenii, dar și eseuri în care se analizează elemente fundamentale ale unei științe prin filtrul teologiei sau invers.

Complementaritatea dintre teologie și știință și importanța ei astăzi. O perspectivă teologică

Înainte de a vorbi despre complementaritatea dintre cele două științe și despre felul în care se manifestă aceasta în discursul teologic sau în cel științific laic contemporan, se cuvine să realizăm două scurte excursuri cu valoare metodologică. Pe de-o parte, vom încerca să vedem dacă teologia este o știință, element altminteri esențial în conturarea principalelor direcții ale abordării noastre, iar pe de altă parte vom încerca să vedem dacă dialogul dintre teologie și știință frizează strict *umanioarele*⁹ sau tot spectrul științelor reale și umane ce constituie panoplia pe care noi o definim generic sub termenul pomenit mai sus.

Ce-i drept, dat fiind faptul că teologia mai nouă de școală folosește un instrumentar metodologic destul de rigid și se străduiește ca cercetările ei să fie la înălțimea celor din știință, există riscul ca ea să fie clasificată, din acest punct de vedere, în rândul științelor. În Ortodoxie însă, de altfel, ca și în celelalte religii creștine principale precum catolicismul sau protestantismul, există o distincție între:

„teologia ca trăire a relației lui Dumnezeu, corespunzând vieții în Hristos, și „știința teologică”, prin aceasta din urmă înțelegând demersul specific ce servește nevoilor specific exprimate în spațiul teologiei academice”¹⁰.

Astfel, doar o parte a teologiei, respectiv latura ei de școală, poate fi clasificată drept știință, în vreme ce, latura ei mistică sau contemplativă nu intră sub auspiciile rigorilor cercetării științifice, datorită accentului pus pe experiența interioară a trăitorului și pe imposibilitatea metrologizării

⁸ Desigur, între lucrările de teologie, nu vom avea în vedere doar opiniile teologilor ortodocși, care nu sunt nici ele puține, ci și opinii ale reprezentanților altor religii, pe care le vom compara cu ale celor aparținând creștinismului. De exemplu, o lucrare interesantă care încearcă să vorbească despre elementele fundamentale ale spiritualității budiste prin prisma fizicii cuantice este cea a lui Dalai Lama. A se vedea: Dalai Lama, *Universul într-un singur atom. Convergența științei și spiritualității*, trad. Adina Avramescu, editura Humanitas, București, 2011.

⁹ Sau științele umaniste, cum le numește Arhiepiscopul Chrisostomos. A se vedea: Arhiepiscop Chrysostomos, *Studiile transdisciplinare și intelectualul orthodox*, trad. Viorel Zaicu, col. „Știință și Religie”, Editura Curtea Veche, București, 2009.

¹⁰ Adrian LEMENI, coord., *Repere patristice în dialogul dintre teologie și știință*, Editura Basilica a Patriarhiei Române, București, 2009, p. 13.

anumitor aspecte ce țin de trăirea credinței. Acestei laturi de școală îi sunt *arendate* însă mai multe sub-domenii căci, există o dimensiune istorică a teologiei, care are în centru evenimentele importante din istoria mântuirii, în desfășurarea lor cronologică, una doctrinară, care se ocupă cu sistematizarea învățăturilor fundamentale de credință etc. Acestea, la rândul lor, pot intra în dialog cu științele profane. Datorită complexității ei și multiplelor sectoare existente, teologia poate fi astfel definită ca „*meta-știință*”¹¹, menționându-se faptul că există anumite laturi ale ei care pot fi circumscrise, din perspectiva metodologiei adoptate și a abordării, științei.

Dacă o latură a teologiei este științifică și poate fi circumscrisă acestui domeniu, s-ar părea că doar științele umaniste sunt cele cu care teologia ar putea încheia un dialog. La o privire mai atentă, se va observa însă că nu e chiar așa, căci, faptul că științele reale au o bază experimentală nu înseamnă excluderea spiritualității, a cărei obiectivitate diferă de cea experimentală. Ce-i drept, adesea, incompatibilitatea dintre cele două îi face pe mulți oameni de știință să nu poată afirma și nici infirma existent lumii spirituale¹² și determină o oarecare rețineră în raport cu ea¹³. Însă, în raport cu științe precum astronomia, fizica¹⁴, genetica¹⁵ sau alte științe similare, există totuși suficiente punți de dialog, care se cer doar exploatate într-o manieră corespunzătoare.

Complementaritatea dintre teologie și știință este de asemenea reflectată și în cadrul bogatelor abordări ale unor elemente de natură laică din perspectivă teologică, realizate de către anumiți teologi. Ce-i drept, aici,

¹¹ Cuvântul *meta* este de origine grecească și înseamnă *deasupra*.

¹² „În multe subdomenii ale științei se adaugă experimental. Datele obținute sunt mai apoi prelucrate cu sistemul cognitiv-cerebral, cu operatori logici, limbaje natural și/sau artificiale și cu formalizările matematice, la care se poate adăuga intervenția inteligențelor artificiale. Evident că se strecoară și operații imaginare (de exemplu, în construcția ipotezelor sau axiomelor și postulatelor). Atât observarea, cât și experimental nu sunt posibile decât în cazul lumii naturale. De aici obligația omului de știință de a se restrânge exclusiv la lumea materială, eliminând din obiectivele și ipotezele sale orice entitate (prezentă) spirituală. În felul acesta se adoptă un reducționism metodologic care se supune principiului obiectivității, definit de Schrodinger. Lumea spirituală nu este negată, ci este doar exclusă, rețezată cu „biciul lui Ockham”. Acesta este și sensul exact al celebrei afirmații a marchizului de Laplace: „nu am nevoie de ipoteza Dumnezeu”. Imposibilitatea de a explora un domeniu nu implică însă negarea acestui domeniu. Omul de știință, cu metodele de care dispune, nu poate aborda transcendental și, ca atare, nu poate afirma nici existența, nici non-existența lumii spirituale”. Constantin Bălăceanu-Stolnici, „Religie și știință- complementaritate, nu antagonism”, în Basarab Nicolescu, Magda Stavinschi, Știință și religie-antagonism sau complementaritate?, Editura XXI: Eonul Dogmatic, București, 2002, p. 75-76.

¹³ Cu toate acestea, există o dimensiune spirituală a științei, ce nu poate fi negată. A se vedea în acest sens: Solomon Marcus, „Does Science Have a Spiritual Dimension?”, în Basarab Nicolescu, Magda Stavinschi, ed., *Science and Orthodoxy, a Necessary Dialogue*, Editura Curtea Veche, București, 2006, pp. 67-80.

¹⁴ Ce-i drept, mai mari progrese decât creștinismul a făcut în acest sens budismul, care utilizează fizica cuantică în scopul definirii unor adevăruri fundamentale. A se vedea în acest sens volumul indicat mai sus al lui Dalai Lama, dar și: Trinh Xuan Thuan, „Science and Buddhism: a Necessary Dialogue”, în Basarab Nicolescu, Magda Stavinschi, ed., *Science and Orthodoxy, a Necessary Dialogue*, Editura Curtea Veche, București, 2006, pp. 31-42.

¹⁵ Cf. Gheorghe SANDU, *op. cit.*, p. 220.

cele mai multe sunt legate de obicei de filosofie¹⁶, unde se propune adesea alăturarea viziunii patristice uneia filosofice deja recunoscută, însă nici istoria¹⁷, relațiile internaționale, psihologia¹⁸, literatura¹⁹, politologia²⁰, managementul conflictului²¹, medicina²², thanatologia²³ (unde teologia se consideră mai avizată în coordonarea unui dialog, dar recunoaște că are adesea multe lucruri noi de învățat de la științele profane), sociologia, unde profesorul Ilie Bădescu a adus contribuții mari în relaționarea sociologiei cu spiritualitatea prin introducerea în domeniul universitar a noologiei²⁴, sau alte domenii similare nu sunt, din acest punct de vedere, defavorizate²⁵.

Alteori, specialiștii tranșează principalele probleme privitoare la relația dintre religie și știință din punct de vedere metodologic, încercând să găsească modalități de exprimare comună a unor realități și puncte de

¹⁶ Cf. Adrian LEMENI, coord., *Repere patristice în dialogul dintre teologie și știință*; Marius Augustin Drăgici, „Philosophy of Religion- Conceptual Clarification”, în *Annals of the Academy of Romanian Scientists, Series on Philosophy, Psychology, Theology and Journalism*, vol. 3, nr. 1-2, New York, 2011, pp. 135-144; Alina N. Feld, „Nietzsche, this Forgetfull, Musical Socrates”, în *Annals of the Academy of Romanian Scientists, Series on Philosophy, Psychology, Theology and Journalism*, vol. 3, nr. 1-2, New York, 2011, pp. 159-172.

¹⁷ Stephen Pumfrey, G. N. Cantor, Thomas Dixon, *Science and Religion: New Historical Perspectives*, Cambridge University Press, Cambridge, 2010.

¹⁸ Cf. Daniel T. DAMIAN, „Review of a Construct of Emotional Awareness”, în *Annals of the Academy of Romanian Scientists, Series on Philosophy, Psychology, Theology and Journalism*, vol. 3, nr. 1-2, New York, 2011, pp. 45-54.

¹⁹ Cf. Nicolae GEORGESCU, „Theological Meanings of Youth Poetry of Mihai Eminescu”, în *Annals of the Academy of Romanian Scientists, Series on Philosophy, Psychology, Theology and Journalism*, vol. 3, nr. 1-2, New York, 2011, pp. 191-198.

²⁰ Cf. Angela Iranzo DOSDAT, Carlos MANRIQUE, „Rethinking the Relation between Science and Religion: Some Epistemological and Political Implications”, în *Revista de Estudios Sociales*, No. 51, January-March, Andes, 2015, p. 258-267.

²¹ Marian SIMION, „Just War Theory and Orthodox Christianity”, în *Annals of the Academy of Romanian Scientists, Series on Philosophy, Psychology, Theology and Journalism*, vol. 3, nr. 1-2, New York, 2011, pp. 23-44.

²² Aici, un exemplu reușit de dialog îl reprezintă simpozionul organizat anual la Bistrița și organizat de către profesorul Mircea Gelu Buta, intitulat generic *Medicii și Biserica*. Seria de volume ce conțin lucrările susținute aici poate fi considerată de-a dreptul paradigmatică. Cf. Gabriele Petrescu, „Neurotheology- Last Hermeneutics of Religious Experience”, în *Annals of the Academy of Romanian Scientists, Series on Philosophy, Psychology, Theology and Journalism*, vol. 3, nr. 1-2, New York, 2011, pp. 173-184, pentru o altă abordare transdisciplinară similară.

²³ Cf. Basarab NICOLESCU, ed., *Moartea astăzi*, col. „Știință și religie”, Editura Curtea Veche, București, 2008.

²⁴ A se vedea: Ilie BĂDESCU, *Noologia- cunoașterea ordinii spirituale a lumii. Sistem de sociologie noologică*, col. „Euxin”, Editura Valahia, București, 2002; Idem, *Noologia, vol. 1- „Noologie generală- sistemul noologiei”*, Editura Academiei Române, București, 2002; Idem, *Noologia*, vol. 2- „Noologie socială: societatea, popoarele, lumea”, Editura Academiei Române, București, 2012, pentru concepțiile lui privitoare la acest subiect și pentru argumentația lui.

²⁵ Iată, de exemplu, o abordare ce vizează o analiză a convergenței teologiei cu toate științele umaniste: Richard H. Roberts, *Religion, Theology and The Human Sciences*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002.

convergență între cele două. Un cercetător american oferă în acest sens trei puncte cheie, necesare dialogului. Iată ce spune el:

„Este metoda științifică singurul ghid credibil către adevăr? Este omul doar un mecanism biochimic complex? Cum poate Dumnezeu să acționeze prin Cuvântul Legii? Aceste întrebări sugerează cele trei tipuri de întrebări pe care le vom examina: 1. Metode de investigație în religie și știință, 2. Relația omului cu natura, și 3. Relația lui Dumnezeu cu natura”²⁶.

Ce-i drept, acestea sunt valabile cu precădere pentru latura umanistă a științei, ele putând însă fi folosite uneori și în cadrul științelor exacte. De altfel, deși ecologia este un concept important, iar eco-teologia ca abordare transdisciplinară²⁷, nu întotdeauna relația omului cu natura aduce în prim plan elemente de teologie, și uneori acest lucru nu e nici măcar necesar. De exemplu, e interesant să se vorbească despre „*dușmănia dintre oameni și animale ca și consecință a păcatului originar*”²⁸, sau despre statutul celor din urmă în proiectul creațional²⁹, însă această abordare se pretează doar în anumite contexte și suscită interesul specialiștilor preocupați doar de o anumită latură a problematicii.

Poate tocmai teama de a nu genera uneori un dialog ce se sprijină pe un cadru forțat sau nu este fecund cercetării, sau, din dorința de a exclude apariția unui antagonism între cele două, unii specialiști s-au ferit să se avânte în abordări transdisciplinare și să se pronunțe cu privire la relația dintre ea și știință. Așa s-a născut o categorie de oameni de știință care recunosc valoarea amândurora, fără a realiza o interferență între ele. Despre aceștia, un teolog contemporan spune următoarele într-o lucrare a dânsului:

„Există însă și mulți oameni care merg pe idea că nu există nici o opoziție între religie și știință. Aceștia argumentează că fiecare dintre ele este perfect valabilă, însă doar în propria sferă de cercetare, bine delimitată. Religia și știința, spun ei, sunt două modalități complet independente de înțelegere a realității, astfel încât nu are absolut nici un sens să fie puse în opoziție.

E de la sine înțeles de ce mulți teologi și oameni de știință sunt atrași de acest punct de vedere, deoarece el pare să permită a se admite atât descoperirile

²⁶ Ian G. BARBOUR, *Issues in Science and Religion*, Englewood Cliffs, New Jersey, 1966, p. 1.

²⁷ Unul dintre membrii ei fondatori putând fi considerat însuși Patriarhul Ecumenic Bartolomeu I. Pentru mai multe informații cu privire la concepția lui în raport cu această problemă, a se vedea: Olivier Clement, *Adevăr și libertate. Ortodoxia în contemporaneitate. Convorbiri cu Patriarhul Ecumenic Bartolomeu I*, trad. Mihai Maci, Editura Deisis, Sibiu, 1997, pp. 87-96. Cf. Elphidoporos Lambriniadis, „Ecological and Inter-Generational Solidarity. Initiatives of The Ecumenical Patriarchate”, în Ingeborg Gabriel, Helmut Renockl, ed., *Solidaritat in der Krise. Auf der Suche nach neuen Wegen*, Echter Verlag, Wien-Wurzburg, 2012, pp. 113-120.

²⁸ Annae - Laetitia MICHON, „Biserica și statutul animalelor în proiectul creațional”, în Enzo Bianchi, Annae Laetitia Michon, Pietro Chiaranz, *Oameni și animale- o perspectivă teologică și etică*, trad. Raluca Lazarovici Vereș, Editura Ratio et Revelatio, Oradea, 2013, p. 46.

²⁹ *Ibidem*, p. 47.

științei, cât și adevărul religios, fără a avea teama unui posibil antagonism. Mai concret, dacă rolul științei este de a examina lumea naturală în mod empiric, acela al religiei este de a exprima sensul absolut care transcende lumea cunoscută în mod empiric. Știința se ocupă de cum se desfășoară lucrurile în natură, în vreme ce religia cu de ce există ceva în locul a nimii. Știința se ocupă de cauze, religia de semnificație. Știința răspunde la întrebările specifice despre lucrările naturii, în vreme ce religia se ocupă de motivul fundamental al naturii. Știința e preocupată de adevăruri particulare, în vreme ce religia e interesată să explice de ce trebuie să căutăm adevărul³⁰.

Deși este un mod de viață comod ce îl poate scuti pe omul de știință de multe șicane și neplăceri din partea unor *colegi de breaslă* sceptici în raport cu credința, această modalitate de gândire și comportament nu este, în opinia noastră, cea mai bună soluție în ceea ce privește raportarea la relația dintre religie și știință. De altfel, uneori, prezentarea unei perspective laice în chestiuni teologice, așa cum este cea realizată de Frances S. Collins³¹ sau prezentarea din dublă perspectivă a unor probleme precum evoluționismul darwinist³², denotă profesionalism din partea autorului și reflectă competența lui de a aborda într-o manieră holistică probleme încă ardente pentru cercetare, în vreme ce abordări comparative în cadrul cărora se analizează raportul dintre filosofie și teologie³³ sau dintre cea din urmă și alte științe, fie la nivel general, fie aplicându-se acest raport pe o problemă particulară, sunt și ele de bun augur și dovedesc competență și deschidere în din partea celor care le abordează.

Abordarea unor chestiuni de știință laică de către teologi competenți și în alte domenii decât cel pe care îl slujesc³⁴ se constituie de asemenea într-un element important ce relevă complementaritatea dintre cele două domenii propuse, valorifică paradigme comune științei și religiei³⁵ și confirmă adesea faptul că la baza dialogului dintre ele stă adesea, dacă ar fi să folosim sintagma unui specialist „*întâlnirea dintre cele mai recente*

³⁰ Nicolae ACHIMESCU, *Religie, modernitate și postmodernitate*, col. „Media Christiana – Seria Lumina”, Editura Trinitas, București, 2013, p. 89.

³¹ Frances S. COLLINS, *Limbajul lui Dumnezeu. Un om de știință aduce dovezi în sprijinul credinței*, trad. Silvia Palade, col. „Știință și religie”, Editura Curtea Veche, București, 2009.

³² Cf. Nathan AVIEZER, *La începuturi... Creația biblică și știința*, trad. Ana Andreiescu, Editura Doina, București, 2001; Florea Marin, *Creaționismul creștin și evoluționismul Darwinist*, Ediția a II-a, Editura Napoca Star, Cluj-Napoca, 2014.

³³ Cum este, de exemplu: Carmen Elena RAD, *Ontologia persoanei din perspectiva filosofică și teologică*, Editura PrintXpert, Craiova, 2011.

³⁴ Cum este, de exemplu: Octavian SCHINTEE, *Timpul și spațiul din perspectiva teologică ortodoxă*, ms., teză de doctorat, Cluj-Napoca, 2011; Adrian Medan, „Convergențe sacro-profane în procesul evolutiv al timpului”, în rev. *Altarul Banatului*, serie nouă, anul XXVI (LXV), nr. 1-3, Ianuarie-Martie, Tlmișoara, 2015, pp. 97-112.

³⁵ Solomon MARCUS, „Metafora, paradigmă comună a științei și religiei”, în Basarab Nicolescu, Magda Stavinschi, ed., *Știință și religie antagonism sau complementaritate?*, XXI: Eonul dogmatic, București, 2002, p. 230.

cunoștințe și intuițiile milenare”³⁶ ale Bisericii, concepțiile celei din urmă nefiind nici pe departe, false, eronate sau depășite.

Pe de altă parte, faptul de a opera cu simboluri, comun deopotrivă științei și teologiei (cele din urmă încă dintru începuturile ei, gândirea simbolică fiind apoi dezvoltată)³⁷, se poate constitui într-o punte comună de dialog între cele două, cu condiția ca ele să aibă aceeași semnificație și în domeniul teologic și în cel științific căruia i se adresează.

Observăm așadar că, între teologie și știință există o adevărată complementaritate, căci, ambele se străduiesc să exprime Adevărul³⁸. Ce-i drept, raportările la acesta sunt uneori diferite, fapt ce poate da naștere la divergențe. Creștinul trebuie să înțeleagă însă că științele sunt îngăduite de Dumnezeu înspre folosul nostru și că buna cunoaștere a ceea ce presupun ele este un lucru util. Așa cum specifică însă un cercetător rus: *„calea științifică de înțelegere este limitată, dar este rezonabilă, deoarece este legată de revelația naturală a lui Dumnezeu*”³⁹.

Concluzii

Într-o lume în care teologia trebuie să urmărească desfășurarea unui dialog cu *„cultura seculară, religiile lumii, și noile forme de religiozitate, dar și dialogul dintre diferitele confesiuni creștine*”⁴⁰, relația acesteia cu știința profană sau seculară, cum o numesc uneori specialiștii, este un fapt cât se poate de necesar, ea fiind benefică ambelor domenii, căci, pe de-o parte, teologia folosește știința pentru a demonstra metodologic anumite adevăruri fundamentale⁴¹, a-și prezenta mesajul într-un mod actual și a-și promova ideile, iar pe de altă parte știința, prin tot ceea ce face, demonstrează existența lui Dumnezeu și confirmă anumite ipoteze acceptate de mult ca adevăruri cu valoare incontestabilă în Biserică. De aceea, după cum am văzut, complementaritatea dintre teologie și știință este un fapt aproape unanim acceptat astăzi în mediile științifice și de către specialiștii onești în profesia lor.

³⁶ Jean STAUNE, „Știința și căutarea sensului. Întâlnirea dintre cele mai recente cunoștințe și intuițiile milenare”, în Basarab Nicolescu, Magda Stavinschi, ed., *Știință și religie antagonism sau complementaritate?*, XXI: Eonul dogmatic, București, 2002, p. 189.

³⁷ C. Z. BUȘTIUC, *Religie și știință*, Editura Metafora, Constanța, 2002, p. 15.

³⁸ „Creștinismul spune că Adevărul nu este idee, ci Dumnezeu, Dumnezeu-Persoană, astfel că orice adevăr, scris cu literă mica, ca o proiecție, este personal, și că fiecare persoană are o mare valoare, fiind create după chipul lui Dumnezeu. Serguey Grib, „Știința modernă și creștinătatea: O încercare de dialog în cadrul gândirii religioase ruse”, în Basarab Nicolescu, Magda Stavinschi, ed., *Știință și religie antagonism sau complementaritate?*, XXI: Eonul dogmatic, București, 2002, p. 167.

³⁹ *Ibidem*, p. 168.

⁴⁰ Jerald D. GORT, Henry JANSEN, Wessel STOKERET, *Crossroad Discourses between Christianity and Culture*, vol. 38, Rodopi Press, Amsterdam-New York, 2010, p. 1.

⁴¹ Depășind prin aceasta prezentările terne și dogmatizate, specifice de obicei bisericilor tradiționale. Cf. Arhiepiscop Chrysostomos, *op. cit.*, p. 10.

Desigur, din punct de vedere teologic, trebuie spus că știința nu este decât o formă de exprimare a unor adevăruri pământești, în vreme ce teologia, care depășește acest aspect, este o realitate mult mai complex. De aceea, teologii nu absolutizează știința⁴², ci o folosesc doar ca mijloc de a cunoaște și de a exprima adevăruri teologice de valoare, iar oamenii de știință nu exclud teologia, care oferă atât informații pe care ei le pot verifica teologic, dar și elemente ce transcend partea materială ce se constituie în apanajul științei.

Datorită acestui fapt, considerăm că între teologie și știință nu există nici pe departe un raport de contradicție, de antinomie⁴³ sau de competiție, ci din contră, cele două sunt complementare, colaborarea dintre ele fiind nu doar o posibilitate, ci chiar un deziderat, a cărui finalitate este pe de-o parte dovedirea, acolo unde se poate, pe bază științifică a adevărilor revelate, iar pe de altă parte, apropierea de Dumnezeu și de adevărurile lui prin intermediul revelației natural, a frumuseților creației și a elementelor ce intră în sfera de interes a științelor.

Bibliografie

Izvoare biblice și patristice

***, *Biblia sau Sfânta Scriptură*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1998.

Sfântul Vasile cel Mare, *Scrieri, partea întâia*, trad. D. Fecioru, col. „Părinți și Scriitori Bisericești”, vol. 17, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1986.

Volume auxiliare

Achimescu, Nicolae, *Religie, modernitate și postmodernitate*, col. „Media Christiana – Seria Lumina”, Editura Trinitas, București, 2013.

⁴² „Este un semn de slăbiciune (pentru un om sau pentru întregul sistem totalitar) când știința este proclamată remediu pentru toate greșelile și ca o cale pentru adevăr... Astfel, calea științifică de înțelegere este limitată, dar este rezonabilă, deoarece este legată de revelația naturală a lui Dumnezeu”. Serguey Grib, *op. cit.*, p. 169.

⁴³ Analizând acest aspect, un specialist spunea: „Am văzut cum Știința și Religia sunt confundate cu antinomii și cum au reușit să le rezolve. De altfel, în ciuda unor puncte de vedere opuse, se stabilesc contacte ca, de exemplu, problemele originii Universului sau evoluției vieții. O dovedesc discuțiile în jurul principiului antropic. Contactele și schimburile care există dovedesc un început de apropiere. Se începe depășirea ideii unei separări totale.

Știința și religia sunt, fiecare în parte, în căutarea cunoașterii Realității. Dacă admitem, de asemenea, împreună cu Toma de Aquino și cu mulți alții după el, că nu există decât o singură realitate care formează TOTUL, atunci Știința și Religia devin cele două componente ale unei antinomii. Aceasta nu e desigur rezolvată, dar se poate lucra la ea. De-am putea ajunge la ea, în acest secol XXI!” Jean Kovalevsky, „Rezolvarea antinomiilor în știință și în religie”, în Basarab Nicolescu, Magda Stavinschi, ed., *Știință și religie antagonism sau complementaritate?*, XXI: Eonul dogmatic, București, 2002, p. 128.

Aviezer, Nathan, *La începuturi... Creația biblică și știința*, trad. Ana Andreiescu, Editura Doina, București, 2001.

Barbour, Ian G., *Issues in Science and Religion*, Englewood Cliffs, New Jersey, 1966.

Buștiuc, C. Z., *Religie și știință*, Editura Metafora, Constanța, 2002.

Celsie, George, *Gândirea creștin-filosofică a lui origen în DE PRINCIPIIS și urmările ei până la jumătatea secolului al VI-lea*, Editura Limes, Cluj, 2002.

Chirilă, Ioan, *The dia-logos between theology and science meeting through the word*, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2009.

Chrysostomos, Arhiepiscop, *Studiile transdisciplinare și intelectualul orthodox*, trad. Viorel Zaicu, col. „Știință și Religie”, Editura Curtea Veche, București, 2009.

Clement, Olivier, *Adevăr și libertate. Ortodoxia în contemporaneitate. Convorbiri cu Patriarhul Ecumenic Bartolomeu I*, trad. Mihai Maci, Editura Deisis, Sibiu, 1997.

Collins, Frances S., *Limbaajul lui Dumnezeu. Un om de știință aduce dovezi în sprijinul credinței*, trad. Silvia Palade, col. „Știință și religie”, Editura Curtea Veche, București, 2009.

Corneanu, Nicolae, *Miscelanea patristica*, col. „Cum Patribus”, Editura Amacord, Timișoara, 2001.

Idem, *Origen și Celsus. Confruntarea creștinismului cu păgânismul*, Editura Anastasia, București, 1999.

Esler, Filip F., ed., *The early Christian Word*, Routledge, London and New York, 2000.

Gort, Jerald D., Jansen, Henry, Stokeret, Wessel, *Crossroad Discourses between Christianity and Culture*, vol. 38, Rodopi Press, Amsterdam-New York, 2010.

Lama, Dalai, *Universul într-un singur atom. Convergența științei și spiritualității*, trad. Adina Avramescu, editura Humanitas, București, 2011.

Le Boulluec, Alain, *Alexandrie antique et chrétienne, Clement et Origène*, Institut d'Études Augustiniennes, Paris, 2006.

Lemeni, Adrian, coord., *Repere patristice în dialogul dintre teologie și știință*, Editura Basilica a Patriarhiei Române, București, 2009.

Magnin, Thierry, *Între știință și religie. Căutare a sensului în lumea de azi*, trad. Simona Modreanu, Editura Junimea, Iași, 2007.

Marin, Florea, *Creaționismul creștin și evoluționismul Darwinist*, Ediția a II-a, Editura Napoca Star, Cluj-Napoca, 2014.

McGrath, Alister, McGrath, Joanna Colicuth, *Dawkins: o amăgire? Fundamentalismul ateu și negarea divinului*, trad. Mihnea Gafița, col. „Știință și religie”, Editura Curtea Veche, București, 2010.

Memelis, Gabriel, Iosif, Adrian, Răileanu, Dan, *Realitatea transdisciplinară - O fuziune de orizonturi ale teologiei, științei și filosofiei*, col. „Știință și religie”, Editura Curtea Veche, București, 2010.

Nesteruk, Alexei, *Universul în comuniune- către o sinteză neopatristică a teologiei și științei*, trad. Mihai-Silviu Chirilă, col. „Știință și religie”, Editura Curtea Veche, București, 2009.

Nicolescu, Basarab, ed., *Moartea astăzi*, col. „Știință și religie”, Editura Curtea Veche, București, 2008.

Nicolescu, Basarab, Stavinschi, Magda, ed., *Science and Orthodoxy, a Necessary Dialogue*, col. „Știință și religie”, Editura Curtea Veche, București, 2006.

Pumfrey, Stephen, Cantor, G. N., Dixon, Thomas, *Science and Religion: New Historical Perspectives*, Cambridge University Press, Cambridge, 2010.

Rad, Carmen Elena, *Ontologia persoanei din perspectiva filosofică și teologică*, Editura PrintXpert, Craiova, 2011.

Roberts, Richard H., *Religion, Theology and The Human Sciences*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002.

Sandu, Gheorghe, *Știință și credință- împreună pe calea Adevărului*, Editura Mitropolia Olteniei, Craiova, 2007.

Schintee, Octavian, *Timpul și spațiul din perspectiva teologică ortodoxă*, ms., teză de doctorat, Cluj-Napoca, 2011.

Studii și articole

Bălăceanu-Stolnici, Constantin, „Religie și știință - complementaritate, nu antagonism”, în Basarab Nicolescu, Magda Stavinschi, *Știință și religie-antagonism sau complementaritate?*, Editura XXI: Eonul Dogmatic, București, 2002.

Breck, John, „Prefață”, în Răzvan Andrei Ionescu, Adrian Nicolae Lemeni, *Teologie și știință. Repere pentru dialog*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2006.

Ciobotea, Daniel, „Necesitatea dialogului dintre știință și credință azi”, în Basarab Nicolescu, Magda Stavinschi, ed., *Știință și religie antagonism sau complementaritate?*, XXI: Eonul dogmatic, București, 2002.

Damian, Daniel T., „Review of a Construct of Emotional Awareness”, în *Annals of the Academy of Romanian Scientists, Series on Philosophy, Psychology, Theology and Journalism*, vol. 3, nr. 1-2, New York, 2011.

Dosdat, Angela Iranzo, Manrique, Carlos, „Rethinking the Relation between Science and Religion: Some Epistemological and Political Implications”, în *Revista de Estudios Sociales*, No. 51, January-March, Andes, 2015.

Drăgici, Marius Augustin, „Philosophy of Religion - Conceptual Clarification”, în *Annals of the Academy of Romanian Scientists, Series on Philosophy, Psychology, Theology and Journalism*, vol. 3, nr. 1-2, New York, 2011.

Feld, Alina N., „Nietzsche, this Forgetfull, Musical Socrates”, în *Annals of the Academy of Romanian Scientists, Series on Philosophy, Psychology, Theology and Journalism*, vol. 3, nr. 1-2, New York, 2011.

Georgescu, Nicolae, „Theological Meanings of Youth Poetry of Mihai Eminescu”, în *Annals of the Academy of Romanian Scientists, Series on Philosophy, Psychology, Theology and Journalism*, vol. 3, nr. 1-2, New York, 2011.

Grib, Serguey, „Știința modernă și creștinătatea: O încercare de dialog în cadrul gândirii religioase ruse”, în Basarab Nicolescu, Magda Stavinschi, ed., *Știință și religie antagonism sau complementaritate?*, XXI: Eonul dogmatic, București, 2002.

Kovalevsky, Jean, „Rezolvarea antinomiilor în știință și în religie”, în Basarab Nicolescu, Magda Stavinschi, ed., *Știință și religie antagonism sau complementaritate?*, XXI: Eonul dogmatic, București, 2002.

Marcus, Solomon, „Does Science Have a Spiritual Dimension?”, în Basarab Nicolescu, Magda Stavinschi, ed., *Science and Orthodoxy, a Necessary Dialogue*, Editura Curtea Veche, București, 2006.

Idem, „Metafora, paradigmă comună a științei și religiei”, în Basarab Nicolescu, Magda Stavinschi, ed., *Știință și religie antagonism sau complementaritate?*, XXI: Eonul dogmatic, București, 2002.

Medan, Adrian, „Convergențe sacro-profane în procesul evolutiv al timpului”, în rev. *Altarul Banatului*, serie nouă, anul XXVI (LXV), nr. 1-3, Ianuarie-Martie, Timișoara, 2015.

Michon, Annae – Laetitia, „Biserica și statutul animalelor în proiectul creational”, în Enzo Bianchi, Annae Laetitia Michon, Pietro Chiaranz, *Oameni și animale- o perspectivă teologică și etică*, trad. Raluca Lazarovici Vereș, Editura Ratio et Revelatio, Oradea, 2013.

Morariu, Iuliu-Marius, „Este teologia o știință?”, în rev. *Sămănătorul*, Anul III, nr. 6, Iunie, Tismana, 2013.

Mureșan, Ioana Maria, „Începuturile școlii catehetice din Alexandria”, în rev. *Studia Universitatis Babeș-Bolyai- Series Theologia Orthodoxa*, Anul LVI, nr. 1, Iunie, Cluj-Napoca, 2011.

Petrescu, Gabriele, „Neurotheology - Last Hermeneutics of Religious Experience”, în *Annals of the Academy of Romanian Scientists, Series on Philosophy, Psychology, Theology and Journalism*, vol. 3, nr. 1-2, New York, 2011.

Simion, Marian, „Just War Theory and Orthodox Christianity”, în *Annals of the Academy of Romanian Scientists, Series on Philosophy, Psychology, Theology and Journalism*, vol. 3, nr. 1-2, New York, 2011.

Staune, Jean, „Știința și căutarea sensului. Întâlnirea dintre cele mai recente cunoștințe și intuițiile milenare”, în Basarab Nicolescu, Magda Stavinschi, ed., *Știință și religie antagonism sau complementaritate?*, XXI: Eonul dogmatic, București, 2002.

Xuan Thuan, Trinh, „Science and Buddhism: a Necessary Dialogue”, în Basarab Nicolescu, Magda Stavinschi, ed., *Science and Orthodoxy, a Necessary Dialogue*, Editura Curtea Veche, București, 2006.